

Миграцията – представа и реалност

Анализ на резултатите от проучване, проведено в изпълнение на **Обособена позиция 1: Извършване на интервюта на терен в ромските общности за осигуряване на данни и разработване на цялостен анализ/оценка на ситуацията на ромското население по отношение на въпросите, свързани с миграцията**, в рамките на проект „Повишаване осведомеността на местните общности в областите със значително присъствие на ромско население по въпросите, свързани с убежище и миграция“, финансиран в рамките на Норвежки финансов механизъм 2014-2021 г. по Договор № BGHOMEAFFAIRS-3.003-0001-C01 и изпълняван от Международна организация по миграция.

Септември 2021

Този документ е създаден с финансовата подкрепа на Норвежки Финансов Механизъм 2014-2021. Цялата отговорност за съдържанието на документа се носи от авторите и при никакви обстоятелства не може да се приема, че този документ отразява официалното становище на МОМ, Кралство Норвегия и Отговорния орган.

Съдържание

1. Увод	3
2. Провеждане на теренното изследване	8
2.1. Време на провеждане на теренното изследване и теренни изследователи	8
2.2. Реализация на извадката	8
2.3. Отклонения и проблеми при реализацията на теренното изследване	9
3. Анализ на резултатите	12
3.1. Ограничения	12
3.2. Социален профил на анкетираните	12
3.3. Опит/знание от/за живот в чужбина – желание и планиране на миграция	17
3.4. Нежелаещите и непланиращи да заминат в чужбина	31
3.5. Знание за рисковете при миграция	35
3.6. Що е то „трафик на хора“?	40
3.7. Ако имат избор – какво занимание биха избрали и къде биха искали да го реализират?	43
Заключение	46

1. Увод

Дейности според заданието:

- Проучване на документи и изследвания
- Разработване на методология за теренно изследване
- Участие в подготвителни срещи с МОМ
- Пробен терен
- Обучение на интервюерите
- Провеждане на интервюта на терен
- Обработка на интервютата
- Анализ/оценка на ситуацията
- Представяне на резултати (презентация, подготвителен семинар и публични събития)

Работата по изпълнение на заданието включва последователна реализация на следните дейности:

1. Проучване на документи, резултати от изследвания, публикации за идентифициране на специфичните проблеми, свързани с миграцията и убежището в страните от ЕС и ЕИП.

Фокус на проучването са следните теми: регулация на достъпа до пазара на труда и социалните услуги за мигранти¹; рискове и предизвикателства пред мигрантите; нагласи към мигранти; добри практики за интеграция на мигранти в местни общности; съществуващи модели на трудова и сексуална експлоатация на мигранти (Вж.

Приложение 1).

¹ В настоящия доклад употребяваме **мигрант** за всяко лице, което свободно взема решение да мигрира, т.е. да напусне своето обичайно местожителство, временно или за постоянно, независимо от причината за това решение (Вж. <https://www.iom.int/key-migration-terms>).

2. Уточняване на предмета на теренното изследване

Фокус на изследването са следните теми:

- ✓ Опит/знание от/за живот в чужбина;
- ✓ Нагласи и мотивация за миграция;
- ✓ Знание за достъпа до пазара на труда и социалните услуги за мигранти в избрана за миграция/някоя страна от ЕС;
- ✓ Познаване на рискове и предизвикателства пред мигранти (трафик с цел трудова и/или сексуална експлоатация);
- ✓ Опит/знание от/за срещи с бежанци/емигранти в България – знание за трафик на бежанци, за женитба с бежанци с цел осигуряване на гражданство, ...

3. Избор на локации – обособени ромски квартали², за провеждане на теренното изследване.

Изборът се основава на следните критерии:

- ✓ висока безработица сред жителите на квартала;
- ✓ висок дял жители на квартала, които трайно или сезонно пребивават в страна от ЕС;
- ✓ регистрирани случаи на трафик на хора.

Избраните локации са:

- ✓ северозападна България – **Брезник и Трън**
- ✓ североизточна България – **Провадия**
- ✓ югоизточна България – **Харманли**
- ✓ София – **кв. Филиповци**

Кратко описание на избраните квартали вж. в *Приложение 2*.

² Под „обособен ромски квартал“ се разбира отделено – физически и/или символно – пространство в населено място, обитавано от български граждани, които се самоопределят като роми или другите жители на населеното място определят като роми.

4. Избор на целеви групи – обект на изследването

Проучването на предходни изследвания, анализи и документи дават достатъчно основания да очертаем профила на две основни групи, които да бъдат обект на изследването:

➤ **(Семейни)³ мъже и жени на възраст 18-35 г. с непълнолетни деца:**

- ✓ някои от тях имат опит от живот в чужбина със свой/ите родител/и (възможно е да е позитивен **детски** опит от **живот** в различен „шарен свят“, необременен от грижи) и/или като вече пълнолетни лица (този опит е възможно да е от всякакъв характер: от успешна реализация и задоволителен доход – до трудно измъкване от мрежи на някакъв вид експлоатация);
- ✓ рискът за тях е следствие от: сплитането на представата, че „там“ е по-добре – дори само като по-добри условия за живот на децата и независимо от предходния опит, който дори и негативен е изместен от условията на живот, безработицата и бедността „тук“ – и желанието да се постигне по-добро бъдеще за децата;
- ✓ рискът значително се увеличава, когато по различни причини жени/мъже отглеждат сами (без партньор) детето/децата си;
- ✓ риск съществува и за децата, които от относително затворената домашна среда и неприветливото квартално пространство се оказват в споменатия „шарен свят“, в който като че ли всичко е възможно; трудностите на адаптацията в тази среда – особено в тийнейджърска възраст – могат лесно да бъдат използвани както от мрежи на „предприемачи“ (основно за сексуални услуги), така и да бъдат въвлечени в местни мрежи на разпространение и употреба на наркотици, проституция, кражби и др.п.

➤ **Несемейни младежи на възраст 18-25 г.:**

- ✓ вече пълнолетни, те могат сами (да избират) да пътуват;

³ Наричаме двете групи респонденти „несемейни“ и „семейни“, но при вторите акцентът е върху наличието на непълнолетни деца – т.е. възможно е т.нар. семейни респонденти да нямат съпруг/а или партньор изобщо или към момента на провеждане на изследването.

- ✓ някои от тях имат опит от живот в чужбина със свой/ите родител/и;
- ✓ този опит за повечето от тях вероятно е позитивен – по-добри условия на живот, повече финансови средства в семейството, по-толерантно отношение на местните към тях;
- ✓ независимо дали имат опит от живот в чужбина, или единствено знание, добито от родители/близки/приятели, повечето от тях вероятно лесно могат да се включат или да бъдат въввлечени от „предприемачи“ в мрежи, осигуряващи (евтина) работна ръка в чужбина, или увличащи младежите в предоставяне на сексуални услуги против тяхното желание или с тяхно съгласие, поради принуда от друг характер (болен в семейството, липса на работа, лоши битови условия...);
- ✓ рискът за тях е следствие от: сплитането на позитивен **детски** опит от **живот** в чужбина и невъзможност да намерят реализация/доход и да постигнат по-добър живот в обитаваното населено място в страната; представата, че детският **опит** им е дал достатъчно знание за живота „там“, за да могат да се справят с всякакъв род предизвикателства.

5. Метод на теренното изследване

5.1. *Въпросник за интервю*

Изготвеният стандартизиран въпросник за пряко интервю лице-в-лице беше апробиран в края на май 2021 г. от Цвета Петкова. Проведените от нея интервюта показаха, че респондентите разбират въпросите и не се притесняват да отговарят; отворените въпроси отключват споделяне на личен опит, поради което не е подходящо да бъдат затваряни; два въпроса бяха преформулирани и един въпрос отпадна.

Финалният вариант на **Въпросник 1** – семейни мъже и жени на възраст 18-35 г., съдържа 61 въпроса, от които 11 въпроса се отнасят за съпруга/та. Тъй като има групи въпроси, които се отнасят за респонденти, имащи/нямащи опит от живеене в чужбина, както и за съпруги/съпрузи, живели в чужбина, както и за респонденти имащи/нямащи планове да заминат в чужбина, въпросите, на които всеки респондент отговаря варирант.

Финалният вариант на **Въпросник 2** – несемейни мъже и жени на възраст 18-25 г., съдържа същите въпроси като Въпросник 1, без въпросите, отнасящи се до съпруг/а – общо 50. (Вж. **Приложение 3**).

В Брезник и Трън трябваше да бъдат проведени по 25 интервюта със семейни мъже и жени и по 25 с несемейни мъже и жени, а в Провадия, София и Харманли съответно по 50 интервюта с представители на така обособените две групи респонденти.

5.2. Гайд за фокус група

Решението да се проведе и по една фокус група във всяко от населените места беше взето след проведената фокус група по време на пилотния етап за апробиране на въпросника за интервю. Проведената групова дискусия показва, че младежите са отворени да споделят знание за преживявания и опит на въввлечени в мрежи за нерегламентирана трудова заетост в чужбина и/или в мрежи за трафик и/или устройване на незаконни емигранти в България. Участници във фокус групите трябваше да бъдат млади мъже и жени на възраст 18-35 г., които не са попаднали в извадката за интервюиране (Вж. **Приложение 4**).

С теренните изследователи бяха проведени две онлайн обучения. Първото, на 29.05.2021 г., водено от проф. Майя Грекова, беше фокусирано върху подбора на респондентите и провеждането на интервютата с тях. Второто, на 08.06.2021 г., водено от експерти на МОМ, беше посветено на запознаване на интервюерите с основната терминология свързана с миграцията.

2. Провеждане на теренното изследване

2.1. Време на провеждане на теренното изследване и теренни изследователи

Теренното изследване е проведено в периода **30 май-30 юни 2021 г.** в избраните локации от следните теренни изследователи:

- ✓ Гр. Брезник: анкетъор Даниела Захова, ЗМ; модератор на фокус група Дора Петкова, асистент Явор Лилов.
- ✓ Гр. Провадия: анкетъори Кадрие Мехмедова, ЗМ, и Надя Стоянова, ЗМ; модератор на фокус група Цвета Петкова.
- ✓ Гр. София, кв. Филиповци: анкетъор Мариана Иванова, ЗМ; модератор на фокус група Дора Петкова, асистент Явор Лилов.
- ✓ Гр. Трън: анкетъори Димитър Миланов, ЗМ, и Антон Аначков, ЗМ; модератор на фокус група Дора Петкова.
- ✓ Гр. Харманли: анкетъор Фани Иванова, ЗМ; модератор на фокус група Цвета Петкова.

Дора Петкова и Цвета Петкова, експерти в Консорциума, оказваха помощ на анкетъорите както в началото на теренната работа, така и през целия период на провеждането ѝ при възникване на въпроси от страна на анкетъорите.

2.2. Реализация на извадката

По време на първото обучение за провеждане на теренното изследване (29 май 2021 г.), анкетъорите бяха инструктирани как да осъществят случаен подбор на респонденти, спазвайки следните ограничения:

- ✓ На един адрес/в едно домакинство се анкетира едно лице от една от двете групи;
- ✓ Пропуска се съседния адрес/домакинство, на който/в което има лице от една от двете групи;

- ✓ При отказ на лице от попадналото в извадката домакинство се анкетира лице от следващия адрес/домакинство.

Таблица 1. Анкетирани лица от двете групи и по пол в населените места

Населено място	Анкетирани семейни	Анкетирани несемейни	Фокус група
Гр. Брезник	28 души: ✓ 2 мъже ✓ 26 жени	22 души: ✓ 15 мъже ✓ 7 жени	6 жени
Гр. Провадия	48 души: ✓ 10 мъже ✓ 38 жени	52 души: ✓ 23 мъже ✓ 29 жени	3 мъже и 3 жени
Гр. София	81 души: ✓ 12 мъже ✓ 69 жени	16 души: ✓ 10 мъже ✓ 6 жени	4 мъже и 2 жени
Гр. Трън	26 души: ✓ 14 мъже ✓ 12 жени	23 души: ✓ 18 мъже ✓ 5 жени	2 мъже и 8 жени
Гр. Харманли	69 души: ✓ 26 мъже ✓ 43 жени	31 души: ✓ 18 мъже ✓ 13 жени	2 мъже и 4 жени

Общият броя на анкетираните е 396⁴; от тях семейни 252 (64 мъже и 188 жени), несемейни – 144 (84 мъже и 60 жени).

2.3. Отклонения и проблеми при реализацията на теренното изследване

➤ Очаквани отклонения

- ✓ Предварителните разговори със здравните медиатори-теренни изследователи даваха основание да очакваме трудности до невъзможност да се изпълни извадката на несемейните, поради относително ранната възраст на встъпване в брак/съжителство. Както се вижда от **Таблица 1**, това в значителна степен се случи в София (кв. Филиповци), както и в голяма степен в Харманли.

⁴ 4 въпросника са анулирани.

- ✓ Опитът ни от предходни изследвания в ромски общности даваха основание да очакваме, че респондентите-жени ще преобладават. В общия случай причините за това са две: по-вероятно е жената в семейството да е в дома си – най-вече поради грижата за дете/деца; в случаи, когато и двамата съпрузи са в дома си – по-вероятно е жената да се отзове на поканата да бъде анкетирана. Допълнителен фактор е, че анкетъорите са жени. Както се вижда от данните в **Таблица 1**, това очакване се потвърди във всички населени места, без Трън, където анкетъорите са мъже.

Тези две отклонения при реализацията на извадката не нарушават предварителния замисъл на проучването. По отношение на изпълнената извадка на несемейни, трябва да приемем, че е следствие от действителното съотношение семейни-несемейни в съответните квартали/населени места. При семейните респонденти не е от съществено значение полът на респондента. От една страна, респондентът споделя информация и за опита/преживяванията/проблемите на съпруга/та, ако и когато той/тя е пребивавала в чужбина. От друга страна, опитът показва, че жените са по-отворени за споделяне и съответно за по-обстоятелствени отговори на отворените въпроси, които са от ключово значение за планирането на следващите дейности по проекта.

➤ **Неочаквани проблеми**

- ✓ Подписването на Декларация за информирано съгласие за участие в изследването се оказа проблем, който на някои места доведе до отказ от участие. Не е ясно дали причините са в неразбиране на смисъла на Декларацията, и/или в нежелание да се остави подписан документ, чието съдържание не се разбира, и/или в недостатъчното обяснение от страна на анкетъорите защо и какво потенциалните респонденти са поканени да прочетат и подпишат. Като цяло този проблем нямаше масова проява, но трябва да се има предвид при бъдещи проучвания.
- ✓ Оформихме два въпросника (Въпросник 1 за семейни, и Въпросник 2 за несемейни), за да се избегне необходимостта от допълнително пропускане на въпроси и прелистване на страници с въпроси, които не се отнасят до респондент,

който не е семеен. Това обаче неясно защо се оказа проблем в две от локациите, който доведе до липса на данни за съпруга/съпругата, поради попълване на Въпросник 2, вместо Въпросник 1. Така сред 81 анкетиран семейни лица в София, от които 7 са разведени/разделени след съжителство, т.е. очакваните данни са за 74 съпруги/съпрузи, липсват данните за 24 съпруги/съпрузи; сред 69 анкетиран семейни лица в Харманли, от които 15 са разведени/разделени след съжителство, т.е. очакваните данни са за 54 съпруги/съпрузи, липсват данните за 18 съпруги/съпрузи. В другите три локации този проблем не се прояви.

Включихме блок въпроси за съпруг/съпруга/партньор на респондента, за да добием по-голям обем данни за опит от пребиваване в чужбина и възникнали там проблеми. Резултатите обаче показват, че в почти всички случаи на пребивавали в чужбина семейни респонденти, съпругът/съпругата също е пребивавала (със или без съпруга/та/партньора), поради което няма значима допълнителна информация. Пренебрежимо малко са случаите на респонденти, които не са пребивавали в чужбина, а съпругът/съпругата/партньорът е пребивавал. Ето защо този неочакван проблем не доведе до липса на съществена от гледна точка на целите на проучването информация.

3. Анализ на резултатите

3.1. Ограничения

Резултатите и техният анализ са валидни единствено за кварталите, в които е проведено изследването и за времето на провеждане на теренното изследване.

За никой от кварталите няма данни за броя и профила на жителите; за броя и профила на мигриращите в страната и в чужбина жители. Т.е. няма как да знаем дали особеностите на обхванатите от теренното изследване лица са типологично сходни с тези на отсъстващите от населеното място мигранти. Следователно, откроещата специфика на анкетираните във всеки от кварталите е валидна по отношение на жителите на квартала във времето на теренното проучване.

Преди провеждането на теренното проучване имаме информация от ЗМ, че голяма част от жителите на квартала (Брезник) вече са заминали в чужбина, а в друг (Харманли) – че се очаква по време на теренното проучване временно да се върнат работещи в чужбина, най-вече заради сватби на роднини. Това допълнително внесе специфика в данните – в Брезник, Трън и София няма анкетиранни, които са посочили, че живеят/работят в чужбина, докато в Харманли това са направили 37, а в Провадия – 17 анкетиранни.

Направените обобщения за цялата съвкупност анкетиранни лица във всички случаи са единствено с оглед на бъдещи дейности по проекта, тъй като ситуацията в избраните квартали е твърде различна. Различията са обусловени както от големината на квартала и на града, така и от общото икономическо състояние на региона; вероятно и от историята на съжителството между роми и българи; както и от спецификата на местната ромска общност.

3.2. Социален профил на анкетираните

Профилът на анкетираните ще очертаем чрез следните индикатори: семейно положение, брой деца, образование, занятие. Тук, както и в следващите части, използваме както данните за цялата съвкупност анкетиранни, така и данни за целевите квартали, за да се

вгледаме в тяхната специфика. Данните за цялата съвкупност ни служат по-скоро като условна точка, спрямо която да се открият отклоненията. Спецификата на кварталите е важно да бъде открояна с оглед на предвидените дейности по проекта. Но също така и като поредно доказателство за необходимостта да се познава актуалното състояние на всяка ромска общност, когато се планират каквито и да било местни интеграционни политики. Защото оставането при обобщени данни и популярни генерализации рискува да обрече на неуспех каквито и да било добри намерения.

Още при първия индикатор – семейно положение, данните за цялата съвкупност анкетираните са добра илюстрация за възможността да се подведем по тях, вместо да се вгледаме в особеностите по места.

Таблица 2. Семейно положение на анкетираните

	Брой	Процент
1 омъжена/женен (брак)	76	19,2
2 разведен/а	7	1,8
3 в съжителство	138	34,8
4 разделен/а след съжителство	32	8,1
5 вдовец/вдовица	2	,5
6 неомъжена/неженен	139	35,1
Неотговорили	2	,5
Общо	396	100,0

От данните в **Таблица 2** бихме могли да направим извода, че в съжителство са близо два пъти повече анкетираните, отколкото в брак. Резултатите в някои квартали показват значимо отклонение от тези за цялата съвкупност анкетираните: в Брезник са почти поравно (11 респонденти са в съжителство – 12 в брак), както и в Провадия (21 респонденти са в съжителство – 20 в брак), докато в Харманли съотношението е близо 4:1 (42 респонденти са в съжителство – 11 в брак), както и в Трън – 4:1 (20 в съжителство – 5 в брак).

Единственият индикатор, по който данните показват липса на значими отклонения между кварталите е броят деца, които имат респондентите. За съвкупността на семейните респонденти разпределението е следното:

Таблица 3. Брой деца

	Брой	Процент	Кумулативен процент
1 няма деца	16	6.35	6.35
2 едно дете	93	36.9	43.25
3 две деца	100	39.7	82.95
4 три деца	35	13.9	96.85
5 четири деца	7	2.78	99.63
6 пет деца	1	,4	100,0
Общо	252	100,0	

82.95% от анкетираните семейни респонденти на възраст 18-35 г. нямат дете, имат едно дете или две деца. Няма съществена разлика по квартали: в Брезник този дял е 85.7%, в Трън – 88.5%, в Харманли 79.7%, в София 76.5%. Единствено в Провадия делът надхвърля с повече от 10% делът в цялата изследвана съвкупност – той е 93.8%.

Данните за образованието на анкетираните се различават значимо по квартали. За цялата съвкупност анкетираните данните са:

Таблица 4. Образование на анкетираните

	Брой	Процент
1 не е посещавал/а училище	2	,5
2 няма завършена образователна степен	12	3,0
3 начално	82	20,7
4 основно	131	33,1
5 средно	160	40,4
6 висше	9	2,3
Общо	396	100,0

Със средно и висше образование са 42,7% от анкетираните, но в кварталите делът им е значимо различаващ се: в Брезник е 62,0%, Провадия е 60,0%, докато в Харманли е 21,0%. Съответно делът на респондентите, които не са посещавали училище, нямат завършена образователна степен или имат само начално образование за цялата съвкупност е 24,2%, но делът им в Харманли е 41,0%, а в Провадия – 8,0%.

Таблица 5. Образование по квартали

	Брезник	Трън	Провадия	София	Харманли
	брой / %	брой / %	брой / %	брой / %	брой / %
1 Не е посещавал/а училище	-	1 / 2%	-	1 / 1%	-
2 Няма завършена образователна степен	-	-	2 / 2%	6 / 6,2%	4 / 4%
3 начално	8 / 16%	13 / 26,5%	8 / 8%	16 / 16,5%	37 / 37%
4 основно	11 / 22%	15 / 30,6%	30 / 30%	37 / 38,1%	38 / 38%
5 средно	31 / 62%	20 / 40,8%	52 / 52%	36 / 37,1%	21 / 21%
6 висше	-	-	8 / 8%	1 / 1%	-
Общо	50 / 100%	49 / 100%	100 / 100%	97 / 100%	100 / 100%

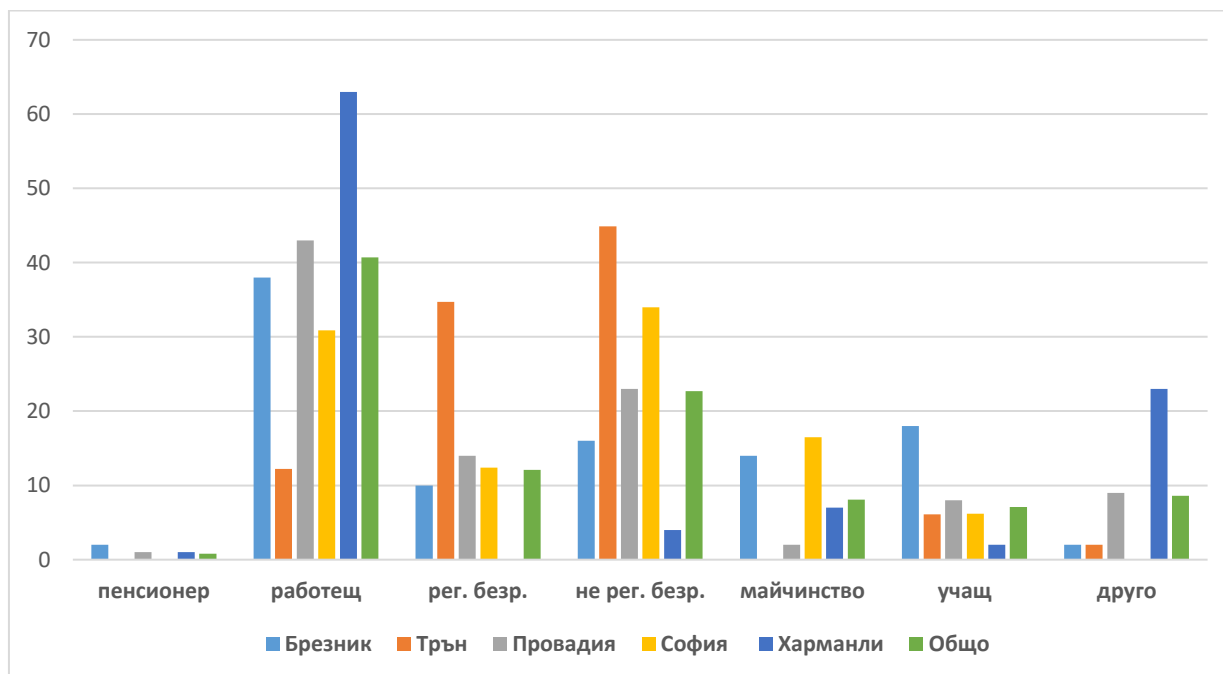
По сходен начин подвеждащи са и данните за цялата съвкупност анкетираните по отношение на занятието.

Таблица 6. Занятие на анкетираните

	Брой	Процент
1 пенсионер по болест	3	,8
2 работещ/а	161	40,7
3 самонает/собствена фирма	4	1,0
4 регистриран безработен	48	12,1
5 не регистриран безработен	90	22,7
6 майчинство	32	8,1
7 учащ/а	28	7,1
8 друго	29	7,3
Неотговорили	1	0,3
Общо	396	100,0

Според данните в **Таблица 6**, работещите (161 души) са повече от безработните (регистрирани 48 души и нерегистрирани 90 души). Но в изследваните квартали, ситуацията е съществено различна.

Графика 1. Занятие по квартали

в Брезник – 19 респонденти работят, 5 са регистрирани безработни, 8 – нерегистрирани безработни;

в Провадия – 43 респонденти работят, 14 са регистрирани безработни, 23 – нерегистрирани безработни (3 респонденти са посочили „грижа се за детето/децата“), единствените 4 самонаети респонденти;

в Харманли – 63 респонденти работят, 4 са нерегистрирани безработни (13 респонденти, които са посочили „грижа се за детето/децата“ и са в рубриката „друго“);

в София – 30 респонденти работят, 12 са регистрирани безработни, 33 – нерегистрирани безработни.

в Трън – 6 респонденти работят, 17 са регистрирани безработни, 22 – нерегистрирани безработни.

Бихме могли да обобщим: кварталът в Провадия се отличава от останалите изследвани квартали – по-голям дял работещи и единствените 4 респонденти, които са посочили, че

имат собствен бизнес, по-голям дял със средно образование (и 8 респонденти с висше образование), много голям дял семейни с 1 и 2 деца.

Тези данни по квартали са важни за нас не само като поредно доказателство колко различен е профилът на ромските общности по места, но и от гледна точка на свързаните с миграцията въпроси, които ще анализираме нататък.

3.3. Опит/знание от/за живот в чужбина – желание и планиране на миграция

От цялата съвкупност изследвани лица, 396 души:

- ✓ 148 души (37,4%) са живели в чужбина,
- ✓ 54 души (13,6%) живеят в чужбина, а по време на теренното проучване са временно завърнали се в града,
- ✓ 194 души (49,0%) не са живели в чужбина.

Повече от половината анкетирани имат опит от живот в чужбина. Към тях би следвало да се добавят още неизвестно какъв брой жители на изследваните квартали, които по време на проучването живеят в чужбина. Този опит е придобит от различен брой пребивавания в различни европейски държави, за различна продължителност и от различно занятие.

Вероятно тук е мястото да уточним кого приемаме като **имащ опит** от живот в чужбина. Ако е бил/а на екскурзия или на гости, това е ли „живот в чужбина“ и съответно може ли да допуснем, че има придобит опит от живеене в чужбина?

Въпросът към респондентите е „Вие живял/а ли сте в чужбина?“. След положителен отговор на този въпрос, респондентът отговаря на група въпроси, целящи да уточнят колко пъти е живял в чужбина, с кого е бил, каква е продължителността на всяко от пребиваванията, с какво се е занимавал по време на всяко от тях и т.н.

Накратко за цялата съвкупност: от 188 респонденти отговорили на въпроса с какво са се занимавали при първо пребиваване в чужбина, 14 души са посочили на гости/екскурзия; от 109 респонденти, отговорили на въпроса за заниманието си при второ пребиваване в

чужбина, 8 души са посочили на гости/екскурзия; от 51 респонденти, отговорили на въпроса за заниманието си при трето пребиваване в чужбина, 4 души са посочили на гости/екскурзия. Освен относително малкия дял респонденти, трябва да имаме предвид, че отговорът „на гости/екскурзия“ в повечето случаи (ако не във всички) означава „при роднини, съпруг/а, приятели“, т.е. в среда, от която **се черпи опит за живота в чужбина**. Ето защо при обработката на данните и при техния анализ не изключваме нито един респондент, който е отговорил положително на въпроса дали е живял/а в чужбина, независимо от продължителността на пребиваването и от заниманието там.

От живелите и живеещите в чужбина, 202 души⁵ (семејни и несемејни):

- ✓ 83 души (41,1%) са живели един път,
- ✓ 54 души (26,7%) са живели два пъти,
- ✓ 55 души (27,2%) са живели три пъти,
- ✓ 9 души (4,5%) са живели четири пъти.

При първо пребиваване в чужбина значително преобладават случаите на респонденти, които са били с родители – 39,0% (17,0% - със съпруг/а/партньор и дете/деца; 17,0% - със съпруг/а/партньор); докато при трето пребиваване делът на респондентите, които са били с родители е 17,2%, а със съпруг/съпруга и дете/деца – 32,8%. Към тези данни може да добавим:

- ✓ От 27 семејни респонденти, които са пътували първия път с родители, и са пътували втори път, 14 са пътували втория път със съпруг/а/партньор (7 от тях и със дете/деца), а 11 респонденти са пътували отново с родители;

⁵ Един респондент не е отговорил на въпроса колко пъти се е случвало да живее в чужбина.

- ✓ От 7 семейни респонденти, които са пътували втория път с родители, и са пътували трети път, 3 са пътували втория път със съпруг/а/партньор (2 от тях и със дете/деца), а 2 отново с родители.

Може да допуснем, че първото мигриране в чужбина с родители, създава или стабилизира нагласа за по-нататъшна миграция на младите хора като вече създали собствено семейство. Разбира се, ако опитът от тази миграция за детето е бил позитивен.

Проблеми в чужбина и нагласа за миграция

Само 48 респонденти (23,9%) от живелите в чужбина (общо 202 души) споделят, че са имали **проблеми**: с търсене/намиране на квартира, с намиране на (законна; с осигуровки) работа, поради незнаенето на езика.

„намиране на квартира за няколко месеца, живеем в изоставени сгради“
„не можах да намеря квартира и да живея с 12 човека и се върнах в България“
„трудно се намира работа с осигуровки, работим за турци на черно повече“
„ако не знаеш езика е трудно, така работиш за турците в Германия“
„не ни плащаха редовно и си тръгнахме – квартирата беше обща и банята“

Две са основанията да допуснем, че и други респонденти са срещали проблеми и вероятно те са били различни. Едното основание е споделянето от няколко респонденти нежелание да говорят за проблеми, с които са се сблъскали при пребиваване в чужбина: „не искам да споделям“, „с много проблеми, не ми се говори“. Другото основание е делът на желаещите да заминат **отново** в чужбина: 61,5% от семейните, които са живели в чужбина и 72,7% от несемейните, които са живели в чужбина (част и от двете групи респонденти живеят в чужбина и са временно завърнали се по време на теренното проучване).

Значими са разликите между изследваните квартали – както в съотношението живели/неживели в чужбина, така и в съотношението между живели в чужбина/желаещи/планиращи да живеят отново в чужбина.

Трън:

- ✓ Семейни – живели 12 души, неживели 14 души;

От 12 души живели в чужбина, 4 искат **отново** да живеят в чужбина, а от тях 3 планират да го направят. Само 1 от неживелите в чужбина има желание да живее в чужбина.

- ✓ Несемейни – живели 7 души, неживели 16 души;

От 7 живели в чужбина, 4 искат **отново** да живеят в чужбина, а от тях 3 планират да го направят. От 16 неживели в чужбина, 6 имат желание да живеят в чужбина, а от тях 3 планират да го направят.

Брезник:

- ✓ Семейни – живели 10 души, неживели 18 души;

От 10 живели в чужбина, 8 искат **отново** да живеят в чужбина, а 6 планират да го направят. От 18 неживели в чужбина, 3 имат желание да живеят в чужбина, а 2 планират да го направят.

- ✓ Несемейни – живял 1 човек, неживели 21 души;

Живелият в чужбина иска и планира **отново** да живее в чужбина. От неживелите 21 души, 3 имат желание да живеят в чужбина, а 2 планират да го направят.

Провадия:

- ✓ Семейни – живели 16 души, живеят 13 души, неживели 19 души;

От 16 живели в чужбина, 7 искат **отново** да живеят в чужбина и планират да го направят. От 19 неживели в чужбина, 4 имат желание да живеят в чужбина, а 3 планират да го направят.

- ✓ Несемейни – живели 18 души, живеят 4 души, неживели 30 души;

От 18 живели в чужбина, 12 искат **отново** да живеят в чужбина, а 11 планират да го направят. От 30 неживели в чужбина, 13 имат желание да живеят в чужбина, а 9 планират да го направят.

София:

- ✓ Семейни – живели 36 души, неживели 45 души;

От 36 живели в чужбина, 15 имат желание **отново** да живеят в чужбина, а от тях 7 планират да го направят. От 45 неживели в чужбина, 22 имат желание да живеят в чужбина, а от тях 9 планират да го направят.

- ✓ Несемейни – живели 2 души, неживели 14 души;

Двамата живели в чужбина имат желание **отново** да живеят в чужбина, а един от тях планира да го направи. От 14 неживели в чужбина, 10 имат желание да живеят в чужбина, а от тях 4 планират да го направят.

Харманли:

- ✓ Семейни – живели 30 души, живеят 29 души, неживели 10 души;

Всички, които са живели в чужбина, имат желание **отново** да живеят в чужбина и са планирали да го направят. От 10 неживели в чужбина, 6 имат желание да живеят в чужбина и планират да го направят.

- ✓ Несемейни – живели 16 души, живеят 8 души, неживели 7 души;

От 16 живели в чужбина, 13 искат **отново** да живеят в чужбина и планират да го направят. От 7 неживели в чужбина, 4 имат желание да живеят в чужбина и планират да го направят.

От данните за живеещите в чужбина, които по време на теренното проучване са попаднали в извадката поради временно завръщане в Харманли, общо 37 души, 7 са в чужбина за първи път, 12 – за втори, 10 – за трети. Само един споделя, че е имал/а проблем при пребиваване в чужбина и той е „с работодателя и организатора на групата“.

Ако се опитаме да обобщим:

- ✓ При **семеините**, които са живели в чужбина, най-малък дял желаещи отново да живеят в чужбина са анкетираниите в Трън (1/3), най-голям дял са в Харманли – всички, които са живели в чужбина, желаят и планират отново да живеят там. Най-малък дял неживели в чужбина, които желаят да живеят в чужбина отново са в Трън – 1 (не планира) от 14 души, а най-голям дял са в Харманли – 6 от 10, при това

и шестимата планират; голям е делът на желаещите и в София – 22 от 45, но само 9 от 22 планират да го направят.

- ✓ При **несемейните**, които са живели в чужбина, дяловете на желаещите отново да живеят са по-големи във всички места, но: в Брезник само един несемеен е живял в чужбина, а в София – двама; в Харманли от 16 души – 13 искат и са планирали отново да живеят в чужбина. Дяловете на неживелите в чужбина, които искат да живеят в чужбина са относително високи (без Брезник) – между $\frac{1}{2}$ и $\frac{1}{3}$, но тези, които планират да го направят са значително по-малко; но, отново в Харманли – от 10 души, 6 желаят и планират да живеят в чужбина.

Трябва да се опитаме да обясним тези разлики. Очакването, че жителите на даден квартал мигрират към една-две държави, което би могло да е основание за различен опит и оттам – желание/нежелание за следваща миграция, не се оправда. Независимо че има известно преобладаване – напр. голям брой жители на Провадия имат опит от живеене в Германия и Гърция, няма как да твърдим, че това е определящо за установените разлики. Още по-малко е основанието за обяснение на различния опит с извършването на определени видове работа: данните показват, че мигрантите са извършвали значително различаваща се работа, въпреки че, отново, има известно натрупване при сезонна работа/земеделие – но в различни държави (Гърция, Испания, Нидерландия). Може да допуснем, че посочените разлики между кварталите са резултат от сплитане на различни фактори: случаи на неуспешни/проблемни миграции на хора от квартала (въвличане в трудова, сексуална експлоатация; подвеждане от страна на организатор на група и/или работодател; ...) в различни страни, при това на хора от квартала с различен образователен/социален статус и трудов опит.

Желани дестинации на планиращите да мигрират

В цялата съвкупност анкетираните – 396 души, 222 души имат желание да заминат (отново) в чужбина, а 179 от тях и планират да заминат (54 от тях, защото живеят в чужбина и по време на теренното проучване са временно завърнали се в Провадия и Харманли).

Най-много от планиращите да заминат са избрали Германия (57 души), следват Нидерландия (43 души), Англия (22 души), Испания (17 души). Ако изключим тези, които повече или по-малко са се установили – „живея/живеем и работя/работим там“ и това определя посочения от тях избор, аргументите на останалите респонденти можем да обединим в три групи:

- ✓ Там имам роднини, близки, приятели. Може да предположим, че в тези случаи знанието за желаната и планирана дестинация е придобито от „първа ръка“, разчита се установилите се „там“ да помогнат с намирането на работа и квартира, както и с цялостна ориентация в новата среда. Тези отговори значително преобладават.
- ✓ Там има работа, заплащането е добро, там е (по-)добре, „животът е по-хубав“. В тези случаи следва да допуснем, че изборът се основава на знание с несигурен произход, „казаха ми, че...“, или на по някакъв начин организирано заминаване на работа.
- ✓ „Познато ми е и ми харесва“ сочи избор, определен от предходно пребиваване „там“ – вероятно не с цел работа.

Но независимо от посочения от респондентите мотив/аргумент за избора на дестинация за мигриране, знанието за социалните/здравните изисквания/условия „там“ е твърде неясно и оскъдно – според споделеното от респондентите. И тук отговорите могат да се обединят в няколко групи:

- ✓ „добре развита страна с добра здравна и социална система“, „всичко е много лесно и уредено“, „всичко е много наред и много пари дават за децата“ – отговорите от този тип говорят за фактическа липса на знание за изисквания/условия, по-скоро за упование, че „там е по-добре от България“;
- ✓ „има човек, който оправя документите“, „който знае езика и помага“ – отговорите от този тип са знак за липса на интерес (и на възможност – поради незнаене на езика) да се добие знание (предварително или на място) за изискванията и условията на функциониращите „там“ социални системи; „има кой да помогне“ се

отнася както за „човек от общността“, така и за местна институция – „когато отидеш в социални грижи, там те напътват за всичко“;

- ✓ „знам“, „знам езика“, „знам как да си подготвя документите“ – отговорите от този тип са относително малко и говорят за нагласа на респондента сам/а да се справя във вероятно не съвсем непознато „там“.

При подобно неясно знание за социалните условия и изисквания „там“, не е учудващо, че на въпроса „На кого разчитате да ви помогне, за да намерите квартира, да се включите в социална, здравна, образователна система?“ значително преобладават отговорите „на родителите/роднините/близките/приятелите“, понякога съчетани с „на социалните служби“, рядко са посочени единствено „службите в съответната страна“ и още по-рядко – „на себе си“. Тези резултати не са учудващи и в контекста на добитото от различни изследвания знание, че миграцията в доминиращия брой случаи се реализира във и със помощта на роднински/приятелски кръг, който привлича/изтегля нови мигранти към себе си „там“.

Странно е, че на въпроса „Към кои институции ще се обърнете за помощ в чужбина?“ почти всички респонденти споменават социални служби, община, полиция, докато на въпроса „Някога търсили ли сте помощ от някоя институция в България?“, освен че положително отговарят само 71 респонденти, само 2 споменават община, 1 – полиция, всички останали посочват ДСП, социални грижи. Известно е, че българските граждани (и конкретно гражданите от ромски произход) нямат доверие в българските институции и доколкото е възможно избягват контактите си с тях. Но тъкмо на този фон е странно **заявеното** доверие към институции в чужбина – подчертавам заявеното, тъй като не е ясно дали в ситуация на нужда от помощ респондентите ще се обърнат към съответната институция; но все пак, макар и само заявено, става въпрос за **доверие** в институции, към които в България доверие липсва. Би следвало да допуснем, че липсата на доверие не е в институцията като такава, а в начина на функционирането ѝ в български условия.

Знаенето на езика на планираната за миграция държава

Незнаенето на езика на страната, в която пребивават или са пребивавали част от анкетираните лица, се посочва от някои от тях като причина за възникване на проблеми. Само 38 (21.2%) от респондентите, които заявяват, че живеят/работят в чужбина или са планирали да заминат в чужбина (общо 179 души), знаят езика на страната, „учил/а съм го“ (въпреки че едва ли във всички случаи учил/а съм езика е гаранция за знаене). Още 45 респонденти (25,1%) казват, че знаят малко, „колкото да си купя нещо, да питам кое къде е“; но 82 респонденти (45,8%) признават, че не знаят езика, а други 11 (6,1%) – че не им трябва да го знаят.

Липсата на знание за езика със сигурност поставя мигрантите в зависимост – от посредници/организатори – българи или турци (няколко респонденти посочват, че не им е нужно да знаят езика, тъй като работят с турци) и/или от добронамереността на работодатели, които спазват договореното и заедно с това спазват законите на съответната страна. И двете зависимости крият рискове за мигриращите.

С кого планират да заминат в чужбина, какво смятат да работят и на кого разчитат за намиране на работа

Една трета от респондентите, които планират да заминат в чужбина (33,3% от 179 души) ще го направят със съпруг/а или партньор и деца, 16,7% - със съпруг/а или партньор, 18,9% - сам/а. Относително малък е дялът на тези, които планират да заминат с родител/и (8,3%).

Относително голям е дялът на тези респонденти, които заявяват, че имат осигурена работа – 42.5%, към тях следва да добавим онези респонденти, които са заявили, че няма да работят, защото ще се грижат за децата – 15,6%, тъй като следва да допуснем, че това са съпруги на работещи, също толкова голям дял респонденти се надяват да намерят работа като (...) – 15,6%. Но не е малък и дялът на тези, които тръгват с нагласата да работят „каквото и да е“ – 19,0%. Надеждата да намерят работа като (...) вероятно се крепи на минал опит – но ситуацията на трудовия пазар е твърде динамична. Готовността да работят „каквото и да е“ е рискова, тъй като е знак за очаквана несигурност – „все нещо ще

намеря“, при което „нещото“ може да се окаже незаконна работа, мрежа за трудова или сексуална експлоатация.

От отговорилите на въпроса „Има ли някой, на когото разчитате да ви помогне в намирането на работа?“ 151 респонденти, 123 (81,5%) отговарят позитивно и посочват родители – 18 души, роднини/близки – 93 души, приятел – 37 души⁶.

Независимо с кого заминават и доколко имат осигурена работа, 42,0% от планиращите да заминат планират да останат в чужбина „колкото е възможно по-дълго“, а други 17,9% - не смятат да се връщат в България.

Очаквания от живота в чужбина

Може да обобщим очакванията на респондентите в няколко групи:

- ✓ **Неопределени:** „Хубави неща да ми се случват“, „Хубав живот и законна работа“, „Бих искала да си намеря работа, която да харесам и да си подредя живота“, „Всичко, което тук не мога да създам“, „Да остана в тази държава, защото ми харесва много“.
- ✓ **Свързани с децата** са очакванията на по-голямата част от респондентите – 52 респонденти изрично споменават дете/деца, но към тях би следвало да добавим поне част от онези, които обвързват очакванията със „семейството ми“. В някои случаи очакванията са по-общии: „Да дам добро бъдеще на децата си“, „Всичко по-добро за доброто на децата ми, за да се изучат“, „Да осигуря бъдеще на сина ми“, „Да се оправя финансово, за да помагам на децата си“, „Децата да учат в чужбина“, „Децата ми да учат и завършат в чужбина, за да се реализират“; в други, те са насочени към осигуряване на възможност за събиране с децата, които са оставени на грижите на родители/близки в България: „Да намеря отделна квартира и да взема детето си при мен“, „Аз и жена ми да работим и да съберем пари и да вземем децата с нас“, „Да си наема квартира и взема децата си“.

⁶ Отговорите са повече от броя отговорили респонденти, тъй като някои от тях са посочвали два отговора.

- ✓ **Свързани с намиране на работа, „пари“, „финансова стабилност“:** „голяма промяна, по-добри доходи“, „по-богата да стана и да си купя къща“, „по-добри доходи“. В някои от случаите това е свързано с желание за подобряване на условията на живот при завръщане в България – „Да работим и да съберем пари, за да си купя или построя жилище в България“, „Да работим със съпругата ми и да съберем пари, за да завършим строежа на къщата и обзаведем може би и тогава ще се върнем в България“.
- ✓ Няколко респонденти пряко обвързват очакванията от живота в чужбина с **нежеланието си да се върнат в България:** „Да се устроя и да не се върна в България, защото тук ни мразят“, „Да се развивам свободно, без да ме питат от кой квартал съм, защото когато отида да си търся работа и видят адреса ми не желаят да разговарят с мен“.

Мотивация за миграция в чужбина

Последен от групата въпроси, задавани на респондентите, които са заявили, че желаят и планират да заминат в чужбина, е „А защо искате да заминете?“. Въпросът допуска повече от един отговор и разпределението по отговори е следното:

Таблица 7. Мотиви за миграция в чужбина

	Брой отговори	Процент отговори
1 тук няма работа	58	32,6%
2 тук условията за живот не са добри	115	64,6%
3 тук се отнасят към нас като „втора ръка“ хора	16	9,0%
4 в училище (детската градина) децата ми не се чувстват добре	3	1,7%
5 искам да живея самостоятелно	8	4,5%
6 искам да се махна от квартала	10	5,6%
7 искам да се махна от България	14	7,9%
8 друго	13	7,3%
Общо	237	133,1%

Донякъде неочаквано основният мотив на планиращите да мигрират не е липсата на работа в България, а по-скоро обща неудовлетвореност от живота на респондентите в

България. Това не означава, че те са имали или биха могли да имат работа тук. Би могло да се интерпретира като наличие на база за сравнение – т.е. опит от живот извън България (не непременно в актуалната дестинация), при което сравнение се знае или се предполага, че животът „там“ (където и да е) няма как да не е по-добър от този тук. Както се знае от други изследвания, а и от наблюдения в ромски квартали, опитът от живеене в чужбина поражда чувствителност към условията на живот в „квартала“ – хората започват да забелязват и да не приемат за „нормално“ в квартала да липсват изградените в другите части на градовете инфраструктурни мрежи (улицы, водопровод, канализация), да липсва сметосъбиране...

Нека във връзка с цялата група въпроси, свързани с план за миграция, да се вгледаме в специфика по места. Ще разгледаме данните от кварталите в Харманли и София – те са значимо различаващи се по желание/планиране на миграция в чужбина, броят анкетирани в тях е почти равен.

Харманли:

Семейни

- **65 от 69** семейни респонденти имат желание и планират да заминат в чужбина (29 живеят в чужбина);
- **Само 2 респонденти са имали някакви проблеми** при пребиваване в чужбина („Не можах да намеря квартира и да живея с 12 човека и се върнах в България“; „проблеми с работодателя и с организатора на групата“);
- **50 респонденти разчитат на родители (8), роднини, близки**, 9 респонденти – на приятел за намирането на работа;
- **42 имат осигурена работа като (...), 19 – няма да работят, ще се грижат за децата**, само 1 респондент би работил „каквото и да е“;
- **9 респонденти са учили езика на страната**, в която планират да отидат, 8 знаят малко, колкото..., 39 – не знаят езика, 7 заявяват, че не им трябва;
- **29 респонденти планират да заминат със съпруг/а/партньор и с дете/деца**, **18 – със съпруг/а/партньор**, 3 – с дете/деца, 3 – с родители, 5 – с близки, 2 – с приятели, 5 – сам/а;
- 8 респонденти не са планирали колко дълго ще останат, 2 – няколко месеца, **45 – „колкото е възможно по-дълго“**, **10 – „не смятам да се връщам“**;
- **Очакванията:** 30 респонденти – „да излезем на квартира и да взема децата“ (и съпругата ми, родителите ми, сестра ми); 9 – да работим и да съберем пари, за да си купя или построя жилище в България; 15 – там е хубав живота/различен от квартала, там искам да живея/децата да учат/да се реализирам;

- **Основанията за заминаване:** 50 отговора „тук условията на живот не са добри“, 15 отговора „тук няма работа“.

Несемейни:

- **25 от 31** респонденти имат желание да заминат (отново) в чужбина;
- **25 от 25** респонденти планират да заминат в чужбина (8 живеят в чужбина)
- **Само 1** респондент е имал проблеми („Не зная езика“);
- **29** респонденти разчитат на родители, роднина, близък, 5 респонденти – на приятел;
- **16** респонденти имат осигурена работа като (...), 6 са готови да работят „каквото и да е“;
- **8** респонденти знаят езика „да, учил/а съм го“, „знам малко...“ – 3, „не ми трябва“ – 3, не знаят – 10;
- 12 респонденти планират да заминат с родители/близки, 12 – „с никого/сам/а“, със съпруга/партньор – 1;
- **14** респонденти планират да заминат за „колкото е възможно по-дълго, **6** респонденти не смятат да се връщат, 4 – „не съм планирал/а“; 1 за няколко месеца;
- **Очакванията:** „Там животът е хубав/работим/живеем/имаме къща“ – 6 респонденти; „да забера родителите си (и брат си) (в Германия)“ – 3 респонденти; „Да се реализирам (в Австрия) (след като завърша висшето си образование финанси да работя по специалността си) (и да създам семейство в Испания)“ – 5 респонденти; „Да намеря работа с добро заплащане“, „Засега съм доволен от работата си и престоят ми там колкото се може да бъде по-дълго“;
- **Основанията за заминаване: 23 отговора** „тук условията за живот не са добри“, 3 – „тук няма работа“.

София

Семейни

- **37 от 81** респонденти имат желание да заминат (отново) в чужбина;
- **16 от 37** респонденти планират да заминат в чужбина
- **10** респонденти са имали някакви проблеми при пребиваването в чужбина: при търсене на работа, адресна регистрация, квартира, здравно осигуряване;
- 8 респонденти планират да заминат със съпруг/а/партньор и с дете/деца, 6 – със съпруг/а/партньор, 2 – „с родител/и/с със семейството“;
- **8** респонденти биха работили каквото и да е, 2 имат осигурена работа, 4 се надяват да намерят работа като...;
- **1** респондент е учил езика на страната, в която планира да отиде, 9 – знаят малко, колкото...; 5 – не знаят езика, 1 заявява, че не му трябва;
- 4 респонденти разчитат на роднини, близки, 6 – на приятел за намирането на работа;

- 2 респонденти не са планирали колко дълго ще останат, 1 респондент планира да замине за няколко месеца, 3 – 3-4 г., 1 – докато пораснат децата, 4 – колкото е възможно по-дълго, 2 – не смятат да се връщат; 1 – „зависи дали ще се устроим“, 1 – сезонно;
- **Очакванията:** „Всичко по-добро за доброто на децата ми, за да се изучат“, „Да дам добро бъдеще на децата“, „да живея по-спокойно и децата ми да са по-добре“, „да покажа на децата ми културен живот, да ги науча на възпитание, тука не ни уважават“; „да събера пари за къща и се прибирам в България“, „да събера пари, за да се махна от квартала“ (2);
- **Основанията за заминаване:** 2 отговора „тук няма работа“, 3 отговора „тук условията на живот не са добри“, 5 отговора „тук се отнасят към нас като „втора ръка“, 1 – „в училище(детската градина) децата ми не се чувстват добре“, 1 отговор – „искам да живея самостоятелно“, 7 отговора - „искам да се махна от квартала“, 1 отговор „искам да се махна от България“.

Несемейни

- **12 от 16 респонденти имат желание да заминат** (отново) в чужбина;
- **5 от 12 респонденти планират** да заминат в чужбина;
- 2 респонденти разчитат на роднина, близък, 1 – на приятел;
- 1 респондент планира да замине с родители, 2 – с приятели – 2; 2 – „с никога/сам/а“;
- 2 респонденти имат осигурена работа като..., 1 се надява да работи като...;
- 3 респонденти заявяват, че са учили езика, 1 – „знам малко...“;
- 2 респонденти не смятат да се връщат, 2 – смятат да останат колкото е възможно по-дълго, 1 респондент не е планирал/а;
- **Очакванията:** „Да остана в тази държава, защото ми харесва много“, „Да се развивам свободно, без да ме питат от кой квартал съм, защото когато отида да си търся работа и видят адреса ми не желаят да разговарят с мен“, „Да се устроя и да не се върна в България, защото тук ни мразят“, „Да си почина малко от България. Развитие“.
- **Основанията за заминаване:** „искам да се махна от България“ – 2, „тук се отнасят към нас като втора ръка“ – 1, „искам да се махна от квартала“ – 1;

И така, различията са видими, до известна степен те се дължат на факта, че в извадките в Харманли присъстват респонденти, които са се върнали временно в града – 29 при семейните и 8 при несемейните живеят в чужбина. Но само до известна степен. На какво биха могли да се дължат различията?

3.4. Нежелаещите и непланиращи да заминат в чужбина

Заявилите **нежелание** да заминат в чужбина или желаещи, но непланиращи да заминат (към датата на провеждане на интервюто) – общо 217 респонденти, отговарят на друга група въпроси. Първият от тях е „Какво трябва да се случи, за да заминете?“. Въпросът е отворен и предполага посочване на условие и/или описание на ситуация, при които нежеланието/не планирането може да бъде преосмислено и да доведе до решение за заминаване в чужбина. Отговорите са разнообразни, но могат да се обособят в няколко групи:

- ✓ **Ясно заявено условие, обвързано със ситуацията на респондента тук** – ако респондентът и/или съпругът останат без работа и/или имат финансови проблеми: „Ако остана/останем без работа/пари“/„безпаричие“ – общо 91 души.
- ✓ **Относително ясно условие, обвързано с възможности и/или „някой“ в чужбина**: „Да ми обещаят, че има работа“, „Да отида при някой близък, той да ме „дръпне“, да ми е сигурно“, „Да намеря работа сигурна, за да не ме измамат“ – общо 23 души.
- ✓ **Неопределено условие за възможности „там“**: „Ако има добро заплащане“/„Ако мога да изкарам пари за партида за тока – 3000 лв. – ще отида“, „Да ме издържа някой“, „Ако някой предложи развитие в специалността ми, обучение“ – 8 души.
- ✓ **Категорично нежелание за живот в чужбина**: „Няма нищо, което да ме накара да замина“, „Няма смисъл да ходя, за да се плащат квартири и тук може да се работи“, „Нищо, тук са родителите ми, те много ми помагат“, „Аз в чужбина не искам да ходя, аз работя“ – 32 души.
- ✓ **Извънредна ситуация в различни варианти**: „Ако родителите ми заминат“, „Ако умрат всички животни, които гледам“, „Да имам проблеми с властите“, „Ако мъжът ми каже“ – 26 души.

Следващият въпрос поставя респондента в хипотетична ситуация на избор: „Вие лично бихте ли заминали в чужбина, ако някой ви обещае „добри пари“?“. Тук условието „добри

пари“ е оставено за свободна интерпретация на респондентите, защото допускахме, че то означава различни неща и, както ще видим след малко, това допускане се потвърди.

- ✓ С категорично „Да“ са отговорили 47 респонденти (21.7%);
- ✓ С категорично „Не“ и „Не, не вярвам на обещания“ са отговорили 88 респонденти (40.6%);
- ✓ С условно „Да“ са отговорили общо 73 респонденти (33.6%) – „Да, но първо ще поразпитам“ (25, 11.5%), „Да, но зависи от работата, която ми предложат“ (25, 11.5%), „Да, но само ако имам доверие в човека“ (23, 10.6%).

Може да направим извода, че „добри пари“ (все едно как разбирани) сами по себе си не са достатъчен стимул за мигриране в чужбина. Което е своеобразно потвърждение за валидността на изказаните условия, при които респондентите (нежелаещи и непланиращи да заминат в чужбина) биха променили мнението си. Разбира се, тук е важно и кой обещава – т.е. важен е въпросът на кого биха се доверили респондентите, за да вземат решение да заминат в чужбина. Очаквано, доверието е запазено за близкия кръг – родители и роднини (138 отговора, 60.5%⁷); на приятел биха се доверили 31 респонденти (13.6% от отговорите). Обещанието за „добри пари“, независимо от кого дадено, не предизвиква доверие у 38 респонденти (16.7%).

Но нека да видим какво респондентите си представят като „добри пари“. Въпросът е оставен отворен и при логически оглед е затворен в следните опции:

Таблица 8. Какво е „добри пари“?

	Брой	Процент
1 да издържам семейството си	47	22,8
2 до 1000 евро	31	15,0
3 1000-2000 евро	35	17,0
4 2000-3000 евро	28	13,6
5 над 3000 евро	8	3,9
6 друго	57	27,7
Общо	206	100,0

⁷ Отговорите са повече от броя на респондентите, тъй като някои от тях са давали повече от един отговор.

Интересни са част от отговорите, попадащи в „друго“:

- ✓ 15 респонденти под „добри пари“ разбират пари, изкарани с честен труд, сигурна работа с трудов договор: „пари с честен труд, да се мъчиш за тях“, „редовна и законна работа“.
- ✓ За други 12 респонденти „добри пари“ означават възможност да спестяваш, „да си оправим къщата“, „да има и за глезотийки“.

И остава да видим какво респондентите са готови да работят, за да изкарат „добри пари“:

Таблица 9. Какво бих работил/а, за да изкарам „добри пари“?

	Брой	Процент
1 всичко	24	11,7
2 всичко, стига да е законно	98	47,8
3 всичко, стига да се държат добре с мен	10	4,9
4 работа по специалността ми	17	8,3
5 не знам	25	12,2
6 няма как да изкарам „добри пари“	14	6,8
7 друго	17	8,3
Общо	205	100,0

Важен е отговорът на 98 респонденти (45.2%), които са съгласни на всякаква работа, стига тя да е законна, както и на 17 респонденти (7.8%), които държат работата да е по специалността им. Само 24 респонденти (11.1%) не поставят никакви условия за естеството/условията на работата, която биха извършвали, за да спечелят „добри пари“. Други 14 респонденти (6.5%) са категорични, че няма как да ги изкарат.

Отговорите на двата въпроса насочват към необходимост от изясняване какво се разбира под „законна работа“: дали всички/повечето респонденти имат предвид единствено не нарушаваща закона **дейност**, или освен това имат предвид **и законни условия** за упражняване на такава дейност от тях? (Напр. строителните дейности са законни, но ако работникът няма трудов договор и/или няма право на пребиваване в страната, упражняването на дейността от него е незаконно.)

Можем да очертаем няколко профила на респондентите, които не желаят и не планират да заминат в чужбина:

- ✓ Хора, които имат някаква работа в мястото, където живеят, и не си представят, че е възможно в чужбина да имат по-добри условия на живот. Загубата на работата е вероятно да доведе до решение да заминат в чужбина, ако имат близки, на които имат доверие за осигуряване на жилище и работа.
- ✓ Хора, които са безработни или извършват нерегламентирана трудова дейност, които са склонни да се доверят (при определени условия) на „някого“, за да осигурят за себе си (и семейството си) някакви приемливи условия на съществуване.
- ✓ Хора, които независимо дали имат, или нямат работа, и независимо дали биха останали без работа/доход, т.е. при никакви обстоятелства не биха заминали, защото се страхуват от неизвестността, вкл. се страхуват да не бъдат излъгани.

И за трите условно отграничени групи лица е важно да добият коректно знание както за възможностите да работят законно в чужбина, така и за необходимите условия и ограничения за „нормален“ живот „там“. Въпреки че „там“ е доста разнообразно в петте населени места, все пак се очертават няколко държави с преобладаващ брой живели (и живеещи – при случаите в Харманли и Провадия) лица.

Може да допуснем (поне за Харманли и Провадия), че към следните държави биха се насочили нежелаетелите и непланиращи към момента на провеждане на проучването респонденти, ако възникнат условията, при които те биха променили мнението си относно мигрирането:

- ✓ **Харманли:** Холандия, Германия, Англия, Испания, Австрия;
- ✓ **Провадия:** Германия, Гърция;
- ✓ **Брезник:** Германия;
- ✓ **Трън:** Испания, Чехия;
- ✓ **София:** Германия, Англия, Австрия;

3.5. Знание за рисковете при миграция

Независимо че повечето респонденти се доверяват на близки и роднини, известно е, че има неизвестно какъв брой случаи (и на българи, не само на роми), когато с доверие е прието примамливо предложение за работа/живот в чужбина от случайно лице или просто познат, или т.нар. „организатор на група“; а респонденти споделят и за случаи, в които близки хора (съпруг, приятел) въвличат в сексуална и/или трудова експлоатация. Група въпроси са насочени тъкмо към проверка на това знание – дали то е преживяно, изстрадано от респондента, или от „първа ръка“ близък, или просто „чувал/а съм“, че има такива случаи. Първият въпрос от тази група е „Чували ли сте хора от квартала да заминават за чужбина с уредена работа и добри условия, а като отидат на място да се окаже, че условията и работата не са такива, каквито са представени първоначално. Разкажете!“. Общо 199 респонденти (50,3%) отговарят с „да“; 101 (25,5%) са респондентите, които или лично са преживели такава ситуация, или имат знание „от първа ръка“ – роднина/близък човек се е оказал излъган. Нека проверим дали има значими различия по места – защото тъкмо това знание би могло да е фактор, влияещ върху желанието/нежеланието за заминаване (отново) в чужбина.

Но фирмите много лъжат, има много обяви в интернет, които казват „има работа, елате тук“ и те отиват и нищо не става. Правиш договор с фирмата, взимат те от тук, карат те и после чакаш – да те вземат на работа. Няма къде да спиш, чакаш, излъган си... и софиянците много лъжат. Има много фалшиви фирми. Има много фалшиви договори, но това са български фирми. Много лъжат. Хората много патят. Оставащ на улицата. После като ги търсиш фирмите, не можеш да ги намериш. Хората взимат пари на заем, задлъжняват. (ФГ)

Като основен проблем изтъква измамите в заплащането. Италианският работодател наема работници чрез български посредник, който прибира три-четвърти от надницата – от 12 евро дневно работникът получава едва 3 евро. Като втори проблем идват мизерните условия, за които предварително са измамени, че са добри. Работниците биват настанявани в бунгала насред полето – отдалечени от селищата, без течаща вода. (записки от ФГ)

Всеки отива на сляпо в чужбина, на късмет е да кажа. Трудно е. Роднини ако имаш, някой стабилен роднина [в чужбина] може да те подкрепи. Единият ми брат е при немска фирма и всичко си е лоялно, добре, лоялен е [работодателят]. Другите двама работят при турци във Франция. Плащат им, но не са лоялни с осигуровките и не винаги плащат, абе не плащат осигуровки във Франция. (ФГ)

Положителните отговори по места са следните:

- ✓ В Трън само един респондент споделя знание (от близък) за попадане в такава ситуация.
- ✓ В Брезник 41 (от 50) респонденти имат знание за хора, изпаднали в такава ситуация, а 20 от тях са я преживели или са придобили това знание от близък човек.
- ✓ В Провадия 53 респонденти имат знание за хора, изпаднали в такава ситуация, а 18 от тях са я преживели или са придобили това знание от близък човек.
- ✓ В София 77 респонденти имат знание за хора, изпаднали в такава ситуация, а 54 от тях са я преживели или са придобили това знание от близък човек.
- ✓ В Харманли 27 респонденти имат знание за хора, изпаднали в такава ситуация, а 8 от тях са я преживели или са придобили това знание от близък човек.

Има основание да допуснем, че знанието за хора най-общо казано излъгани/подмамани да заминат в чужбина и повече или по-малко пострадали от некоректно отношение, особено ако такава ситуация е преживяна или споделена от близък човек, разколебава респондентите в желанието им да заминат на работа в чужбина. Както видяхме от предходни резултати това желание е най-слабо представено при респондентите от София, повече от половината от които имат преживяване или знание „от първа ръка“ за риска от доверяване на „организатор“, работодател и дори на приятел/близък човек. Сходни са данните и за Брезник.

„Аз бях така и останах с пръст в устата. Взеха ми жената и аз останах без работа. Трудно си взех пари, за да се прибера.“

„Баща ми сега е в Германия и се намира в подобна ситуация, събираме пари да му изпратим да се прибере в България.“

„Баща ми събраха 4 човека, отидоха в Англия с уредена квартира, работиха 1 месец строителство и не им платиха. Всички събрахме пари, за да се приберат.“

„Братовчед ми замина и го оставиха да живее на полето, остана 2 седмици и се прибра, жена му му изпрати пари.“

„Групички от квартала ходят в 3 държави – Англия, Франция и Германия, организирани от хора от квартала и подвеждат нашите момчета.“

„Много мои познати бяха излъгани, подведени, защото се довериха на неподходящи хора.“

„Много хора от квартала се излъгаха така. Цялата рода на партньора ми отиде в чужбина. На някои се получи, на някои – не, това е късмет.“

„Моите родители се довериха на познати и тръгнаха в чужбина като предварително подписаха договор за работа, но се оказа, че е фалшив и се върнаха в БГ.“

„Мъжът ми беше така. Един човек от квартала го подлъга, той не искаше да ходи, но имахме много заеми и замина. Накрая съжалявахме, но беше късно.“

„Мъжът ми отиде да работи, уредиха го роднини на майка му. Когато отиде искаха да го правят сводник и той се отказа и се прибра. Вече не иска в чужбина.“

„Приятел замина с осигурена работа, но на място нищо не е така, както го обещават.“

„Хората бягат на доверие и има българи, които уреждат хората и после ги оставят на улицата.“

Респондентите от Трън демонстрират значимо отклонение – повечето не желаят да заминат в чужбина, но и не заявяват знание за риска от попадане в неблагоприятна ситуация. При респондентите от Трън има и друго интересно отклонение – 12 от 49 респонденти заявяват желанието си, ако биха могли да избират къде да упражняват желаната (мечтаната) професия, това да е градът, в който живеят понастоящем. Вероятно в някаква степен това чувство за принадлежност към местната общност и по-общо – към града оказва съдържащо въздействие, за да не желаят да заминат в чужбина.

Как респондентите си обясняват случилото се на такива хора – дали го мислят като сполетял ги лош късмет („случва се“), или като тяхно погрешно решение („предоверили са се“, „глупави са“), или като резултат от безизходица – фактическа принуда да рискуват, за да оцелеят. Въпросът е „Според Вас защо им се е случило това?“, а резултатите за цялата съвкупност са в *Таблица 10*.

Таблица 10. Защо на мигранти се случва да се окажат излъгани?

	Брой ⁸	Процент
1 много са бедни	112	26,9%
2 имат много деца да гледат	30	7,2%
3 не са имали причини за съмнение, когато са тръгвали в чужбина	95	22,8%
4 не са проучили, доверили са се на случайни хора	137	32,9%
5 друго	43	10,3%
Общо	417	100,0%

Ако обединим отговори 1 и 2 под рубриката „безизходица“, отговор 3 обозначим като „лош късмет“, отговор 4 като „предоверили са се“ ще получим следното разпределение за цялата съвкупност: почти по равно разпределени отговори между „безизходица“ и „предоверили са се“, с 10% по-малко за „лош късмет“ (тук и в следващите фигури в „друго“ почти по равно може да разпознаем всеки от тези три отговора).

Фигура 1

Значими са отклоненията по места. Например, в Провадия почти половината от отговорите са в рубриката „безизходица“, докато на лошия късмет се отдава по-малка роля за случването на неблагоприятие в чужбина.

⁸ Отговорите са повече от броя респонденти, тъй като някои респонденти са давали повече от един отговор.

Фигура 2.

А респондентите от София са значително по-малко склонни да обясняват случилото се на някои хора неблагоприятно с „безизходица“ – преобладава мисленето, че за неблагоприятията при мигриране в чужбина отговорността се носи от мигранта.

Фигура 3.

Помолени да си представят как те биха се справили с подобна ситуация („Вие какво бихте направили/към кого бихте се обърнали за помощ, ако си представите, че сте се оказали в такава ситуация?“), респондентите от Харманли, голяма част от които живеят в чужбина

или планират да заминат, отдават отчетливо предпочитание на местните институции (56,4% от отговорите) и нито един респондент не си представя, че би се обърнал за помощ към българска институция; а ¼ от респондентите са убедени, че не могат да се окажат в такава ситуация. Докато отговорите на респондентите от Трън, които, както видяхме не планират да мигрират в чужбина и част от тях са силно привързани към местната общност/града, са разпределени почти по равно между „ще търся помощ от роднини и приятели“ (33,9%) и „ще се обърна към български институции“ (29,0%), само един респондент смята, че не може да се окаже в такава ситуация.

Ако се върнем на въпроса на какво се дължи значимото отклонение в резултатите на анкетираните в Харманли по отношение на желанието и планирането на миграция, има основание да приемем, че по неизвестни причини (невъзможно да бъдат установени с настоящото проучване) мигрантите от кварталите не са се сблъскали със сериозни проблеми в чужбина и съответно – сред хората от кварталите не е разпространено знание за риск от измама (от организатор, работодател). Дали това се дължи на стабилност и коректност на мрежите, в които попадат в чужбина, и/или на местни особености на ромската общност? Този въпрос заслужава по-задълбочено проучване.

3.6. Що е то „трафик на хора“?

С няколко въпроса искаме да разберем какво респондентите свързват с широко употребяваната фраза „трафик на хора“ („каналджийство“), как се отнасят към „жертвите“ на трафик“. Допускахме, че „трафик на хора“ се свързва предимно с бежанци/чужденци, особено от респондентите в Харманли, където е разположен един от т.нар. бежански центрове (Регистрационно-приемателен център – Харманли).

Навсякъде ги срещаме бежанците, по магазините, в градините. Не са лоши хора, Чували сме, че тарифите са от 5 до 10 000 евро за бракове между бежанци и българи. (ФГ)

Резултатите са изненадващи: тъкмо респондентите от Харманли на въпроса „Какво си представяте, когато чуete „трафик на хора“?“ отговарят с „не“ (каквото и да означава!), „не знам“, „не съм чувал/а“ – общо 81 респонденти (останалите по различен начин „се сещат“ за „хора, които се занимават/прекарват бежанци“), а общо 89 респонденти дават същите отговори на въпроса „Какво мислите за хората, които казват, че са „жертви на трафик“?“. Единственото обяснение за тези отговори на двата въпроса изглежда да е: **избягване** на отговор, поради нежелание да споделят знание за съществуващ/и трафик/трафиканти. Двама респонденти обаче споделят личен опит: „Била съм жертва, беше ад и голям кошмар, много трудно се отървах“, „Да, лично съм го изпитала на гърба си. Нещо много лошо, не го пожелавам на никого“.

В другите квартали единици са респондентите, отговорили с „не знам“ на тези въпроси. На отворения въпрос за „трафик на хора“ отговорите им може да се обобщят в няколко групи:

- ✓ Част от респондентите акцентират върху извършителите. Те са бандити, измамници „хора, които се занимават с търговия на хора“, „злоупотребяват с човешки органи“, „незаконни мафиоти“, „мафиоти“, „наркотрафиканти“, „хора, които помагат на бежанците“ (само около 10 отговора в цялата съвкупност!);
- ✓ Част от респондентите се сещат за жертвите. Те са „жени, които са принуждавани да проституират“, „хора без документи, които са излъгани“, „отвлечени от страните им за просяци, за трансплантации“, „хора в безизходица“, „бежанци“ (само около 20 отговора в цялата съвкупност!)
- ✓ Част от респондентите по-скоро описват дейността: „измама“, „всичко, което е незаконно“, „извеждане и продаване на женска плът“, проституция, „отвличане на малки деца“, „измъчване на хора“.

В голяма част от случаите отношението на респондентите към хората, които казват, че са „жертви на трафик“, е съжаление – изказано директно с тази дума, или подразбиращо се: „закъсали хора, без избор“, „принудени са от немотия“, „нешастни хора. Но не са по-малко отговорите, в които по-скоро можем да разчетем пренебрежение: „прости хора,

доверили са се“, неграмотни/глупави/балами/неспособни/мързеливи хора. А има и отговори, които подлагат на съмнение самоопределянето им като жертви: „дават много пари да излязат, а после са без изход“, „сами са си го направили“, „заслужават всичко, което им се случва“, „мисля, че лъжат, че си го търсят сами“, „това е много гадно, но те не могат без съгласието на човека, те не са жертви“.

Отговорите на тези два въпроса насочват към необходимост от разяснителна работа по темата, която би могла да се формулира така:

Трафик на хора – престъпление и лична отговорност.

Независимо от допускането ни, че респондентите ще се „сетят“ за бежанци при отговора си на въпроса за „трафик на хора“, включихме и пряк въпрос за „трафик на чужди граждани/бежанци“. Както става ясно от приведените по-горе данни, незначителен е броят на случаите, при които респондентите асоциират „трафик на хора“ с бежанци.

А отговорите на въпроса „А чували ли сте за трафик на чужди граждани/бежанци?“ от респондентите в Харманли отново изненадват: само 5 респонденти отговарят „да“, а 95 респонденти – „не“! И ако тези отговори усилват даденото по-горе обяснение за избягването на отговор за „трафик на хора“, то за избягването на позитивен отговор на въпроса „Срещали ли се бежанци в България?“ няма обяснение. Всеки знае – колкото и некоректно по принцип да е подобно твърдение, – че в Харманли има бежански център и че по улиците на града е неизбежно да се срещнат чужди граждани (лесно разпознавани по външен вид), които са настанени в него. А позитивните отговори на този въпрос са само четири: „Харманли има много бежанци“, „Харманли, като се връщам през лятото има много бежанци, има лагер“ (от Сирия, Афганистан, Пакистан, Ирак, Иран). На въпроса „А чували ли сте за случаи на женитба на хора от квартала с бежанци с цел узаконяване на пребиваването им в България или по любов?“, който включихме, тъкмо защото имахме предварителна информация, че има такива случаи в различни ромски квартали и това не е тайна, отговорилите позитивно респонденти в Харманли са само 6: 2 „по любов“, 3 „за гражданство“ и един „има, но повечето не си признават“.

Отговорите на респондентите от другите квартали отново се различават от тези на респондентите от Харманли, но като цяло е странно, че само 35,1% от анкетиранияте (139 души) отговарят позитивно на въпроса дали са чували за трафик на чужди граждани/бежанци, а от тях само 54 респонденти са срещали такива („в квартала“, в други български градове, в чужбина). Не е учудващо, че най-голям е делът на респонденти от София, които знаят за трафик на чужди граждани/бежанци, срещали са ги, и са чували за случаи на женитба с чужди граждани. Не е учудващо, не само защото кварталът е по-голям от другите, а София е значително по-голям и по-пъстър град от останалите, но и защото „се знае“, че няколко софийски квартали са своеобразни разпределителни пунктове на трафиканти.

3.7. Ако имат избор – какво занимание биха избрали и къде биха искали да го реализират?

С последните два въпроса предлагаме на респондентите да си представят, че е възможно единствено и само от тях да зависи какво да работят и къде да живеят, работейки това. В някакъв смисъл, предлагаме им да помечтаят. Даваме си сметка, че е трудно да си представиш подобна ситуация, когато си безработен или принуден от обстоятелствата да си изначално лишен от възможност да реализираш избор; когато всекидневно си изправен пред трудностите да осигуряваш средства за оцеляване – на себе си и на семейството си; когато си необразован и разбираш, че е неизбежно възможностите ти за избор на занимание да са ограничени... Въпреки тези ограничения за мечтаене, повече или по-малко общи за респондентите от петте населени места, резултатите по места са значително различаващи се. Тук ще очертаем единствено особености по места по четири позиции: отказ от „мечта“, мечта за „добра“/„престижна“/високо платена работа, и полярните „мечти“ – нискоквалифицирани дейности-високоспециализирани професии.

- ✓ **Отказ от „мечта“:** и в двете групи – семейни, несемейни – във всички места има респонденти, които отговарят с „каквото и да е“, „каквото има“, „всичко за пари“, „искам да си намеря работа“, „не ми е време за мечти“;

- ✓ **Мечта за „нормална“/високо платена работа:** прави впечатление натрупването на подобни отговори сред семейните респонденти от Харманли – общо 37, а и сред несемейните – общо 9. Липсват подобни отговори в другите места.
- ✓ **„Избор“ на нискоквалифицирани дейности** („миячка“, „хигиенистка“, в завод/кухня/болница): главно сред семейни в Брезник (8 души), Трън (13 души), София (17 души), но в Провадия – само 3 души, а в Харманли – няма нито един.
- ✓ **Избор на високоспециализирани професии** (агроном, журналист, учител, „главен готвач“, но и „собствен бизнес“): главно сред несемейни в Брезник (13 души), Трън (9 души), Провадия (15 души), но само един в Харманли.

По отношение на избора на място за реализация на „мечтаното“ (със или без кавички) занимание/професия, бихме могли да интерпретираме отговорите по-общо – като избор на място за живеене. Резултатите сами по себе си са интересни, но по-важно е да видим какъв дял от тези, които планират да мигрират в чужбина, биха искали да живеят в България. Бихме могли да ги определим като „принудени от обстоятелства/безработица мигранти“.

Два примера за желано място за живеене: София, където регистрирахме най-слаба готовност за миграция сред респондентите, и Харманли, където планираната миграция на респондентите е най-силно представена.

Фигура 4.

Фигура 5.

Видима е разликата между респондентите от София и респондентите от Харманли по отношение на избора на място на живеене. И все пак, има респонденти от Харманли, които планират да мигрират в чужбина (или живеят в чужбина), но посочват като желано място за живеене България; има респонденти от София, които не планират да мигрират, но желанието им е да живеят в чужбина. Да видим какви са дяловете и в двата случая.

- ✓ В Харманли: 29 респонденти от 90 планиращи да мигрират в чужбина, желаят да живеят в България (в Провадия: 12 респонденти от 46 планиращи да мигрират в чужбина, желаят да живеят в България);
- ✓ В София: 5 респонденти от 44 нежелаещи да заминат в чужбина, биха искали да живеят в чужбина.

Може да определим като **принудени да мигрират** (в търсене на работа, на по-добри условия на живот) около $\frac{1}{3}$ от респондентите от Харманли и около $\frac{1}{4}$ от респондентите от Провадия, които планират да мигрират.

Малък дял от респондентите от София, които не желаят да заминат в чужбина, мечтаят да живеят в чужбина.

Заклучение

Над 85% от респондентите посочват като основна характеристика на живота през изминалата година в условията на пандемия нарастващата безработица и свързаните с нея последствия. И резултатите от изследване на Институт „Отворено общество – София“, проведено през 2021 г.,⁹ показват, че основната грижа на жителите на ромски квартали е оставането без работа – независимо дали поради спиране на производство, съкращаване на персонал, или поради мерки, ограничаващи движението. Много от хората, работещи в чужбина, са запазили работните си места или са получили финансова компенсация за ограничено/спряно производство, подпомагали са семейството си в България; други са загубили възможността да работят, върнали са се в България, но при първи знак за намиране на работа в чужбина отново се превръщат в мигранти.

Липсата на работа и/или подобаващо заплащане на труда е основен мотив за миграция.

Но и основен риск за мигранта – принуденият от липсата на средства за препитание на семейството трудно може да реализира премислен и внимателен избор на възможност за осигуряването им. А и едва ли има набор от възможности, между които да избира.

Въпросът не е хората да бъдат плашени с възможни рискове при миграция, за да не мигрират. Целта на бъдещите дейности по проекта е те да се подпомогнат със знания и умения, за да могат да минимизират опасността от измама и некоректно отношение на организатори/работодатели, да знаят своите права на законна работа и свързаните с нея осигуровки. Но и да съзнават отговорностите, които поемат пред институциите на чуждата страна; да знаят и да спазват правилата в новите условия.

Ако има работа тук, хич никой няма да отиде в чужбина, всички ще са тука в България, но нямат работа и бягат хората... И мене сега да ме извикат пак ще отида, не плащат, но пак ще замина. (ФГ)

⁹ Вж. напр. „Ковид-19 в ромски квартали в България (март – декември 2020 г.)“, Институт „Отворено общество - София“ (<https://osis.bg/?p=3926>).

Не по-слаб стимул за миграция са **не добрите условия за живот в част от кварталите** и познаването на условията за живот в чужбина (въпреки трудностите за намиране на квартира и работа). Ясно е, че запознаването с условията за живот „там“ (особено в детска възраст), връщането в квартала тук и сравнението усилва желанието за следваща миграция.

Но неблагоприятният опит в чужбина – личен или на близък човек, страхът от повторно неблагоприятие или опасенията, че „и на мен може да се случи“, потиска желанието за миграция в чужбина. Примери за измама, въвличане в трафик, неизпълнение на договорени условия за работа и жилище, има във всички квартали. Съчетанието между трайна безработица и страх/опасения от мигриране, за да се осигури по-добър живот е пагубно за всеки човек. Ще повторим: целта не е тези примери да се разпространяват, за да се отслаби желанието за трудова миграция, а за да се подпомогне избягването на рисковете, когато човек е принуден от обстоятелствата да търси работа другаде и/или има желание „да опита късмета си“ на друго място.

*

*

*

Данните от проучването дават възможност за формулиране на няколко теми, върху които да се фокусират следващите дейности по проекта:

1. Що е то „законна работа“?

Респонденти и от двете групи – планиращи да мигрират в чужбина и непланиращи – споменават „законна“ работа като определение на работата, която биха приели. Как обаче интерпретират законността на работата? Дали единствено като противоположното на незаконна работа (въвличане в трафик, проституция, разпространение на наркотици и др. п.), т.е. единствено като определение на дейността, или разбират, че пребиваването в чужбина е ограничено от различни условия, които – ако не се изпълнят – става незаконно; че важен определител на законността на работата са и условията за наемане – ако няма писмен договор между работник и работодател, работникът е незащитен от закона при нарушение на устния договор от работодателя; и т.н.

2. Какви са условията за законно пребиваване в страните от ЕС и какви специфични изисквания към мигрантите, както и права на мигрантите съществуват в тях.

Акцентът би могъл да се постави върху държавите от ЕС, които в съответното населено място, според данните от изследването, са обичайните за жителите дестинации за мигриране. Дори това да се окаже повече или по-малко невярно и планиращите миграция да са се насочили към друга/и държава/и, то в хода на обсъждането би могло да се привлече и допълнителна информация за тях. Важното е да се провокира интересът на хората към добиване на конкретно и полезно за тях знание.

3. Какво означава „осигурена“ работа?

Голям е делът на респондентите, планиращи миграция в чужбина, които заявяват, че „имат осигурена работа“. Част от тях са временно завърналите се, за които е ясно, че са получили разрешение от работодатели да отсъстват и ще се завърнат на същото работно място. Но за другите? Някой нещо им е обещал? Подписали са договор? Данните показват, че доверието в роднини е изключително високо както за получаване на помощ във всякакви проблемни ситуации, така и за намиране на работа. Но роднините рядко са работодатели. Те могат да искат и да правят усилия да „осигурят“ работа, но са повече или по-малко ограничени в тези усилия, поради което трудно биха могли да бъдат сигурни в положителния резултат от тях.

4. Трафик на хора – престъпление и лична отговорност.

Изненадващите данни от Харманли, както и като цяло несвързането на „трафик на хора“ с чужди граждани/бежанци, дава основания да смятаме, че темата се избягва било поради страх да се споделя знание за случаи на трафик/местни трафиканти, било поради приемане на „трафик на хора“ като факт от живота. При всички случаи е необходимо да се намери подходящ ключ за свободно обсъждане на темата и за изясняване на основни правни понятия и норми, както и за запознаване с институции, към които човек може да се обърне за помощ, когато е попаднал в мрежа на трафиканти.

И накрая, едно предложение, което надхвърля целите и задачите на проекта, но се вписва в по-дълбокия смисъл както на проекта, така и на MOM: да се установи по-тясно

сътрудничество между националните представителства на МОМ в рамките на ЕС, за да се подпомогне вътрешната за ЕС миграция на гражданите от страните-членки. Като първоначална стъпка в тази посока, в рамките на проекта би могло да се организира среща на екипа с представители на МОМ от страните, в които има най-много мигранти от целевите за проекта ромски квартали.